

ЛЕКЦІЯ 8. ОСНОВНІ СУПЕРЕЧНОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Основні тенденції розвитку сучасної освіти. Кризи в освіті та криза освіти. Масова освіта: потреби особистості й суспільства. Концепція освіти впродовж життя: реалії та потреби. Національна і глобальна освіта: відчуженість, взаємодія, інтеграція. Освіта як відкрита система: виклики і перспективи. Суперечності глобального освітнього простору.

8.1. Основні тенденції розвитку сучасної освіти. Модернізація суспільства має спиратися на модернізацію освіти, у якості головного результату якої розглядається готовність і здатність молодих людей нести особисту відповідальність за власне і суспільне благополуччя. У цілому зміни в сучасній освіті ґрунтуються на трьох важливих імперативах:

- імператив всебічного, універсально-цілісного, гармонійного розвитку особистості;
- імператив формування нової парадигми проблемно-орієнтованого професіоналізму;
- імператив переходу від одновимірної до багатовимірної людини (навчання стає мистецтвом сприяння прагненню особистості до саморозвитку).

З огляду на ці три імперативи важливими пріоритетами які має враховувати сучасна освіта стають:

- посилення самостійності людини та її здатності до самоорганізації;
- вміння людини відстоювати свої права;
- готовність до співпраці, розвиток здібностей до творчої діяльності;
- формування терпимості до чужої думки, уміння вести діалог, знаходити змістовні компроміси.

Міжнародний вимір тенденцій у розвитку освіти включає:

1) Різноманітність освітніх систем різних країн як загального багатства світу, цивілізаційну характеристику освіти, в якій відбивається дія системогенетичних законів: закону різноманітності, закону адекватності; закону соціоморфності освіти; закону нерівномірності розвитку освітніх систем. Із визнання різноманітності розвитку освітніх систем на рівні країн, з огляду на різноманітність запитів етносів, націй, культур, цивілізацій, слідує різноманітність доктрин освіти. Нині у світовій освіті паралельно діють дві відцентрових тенденції: з одного боку, принцип різноманітності, а з іншого – міжнародна «уніфікація», або гомогенізація освіти. Наявність таких тенденцій вимагає від освітньої системи кожної країни чіткого усвідомлення національних, соціальних, історико-генетичних особливостей освіти, традицій як чинника освітньої політики.

2) Зв'язок освіти як цивілізаційного механізму з перспективою переходу людства до сталого розвитку. Сьогодні формується імператив виживання людства, здійснення якого пов'язане з моделлю сталого розвитку, керованою соціоприродною еволюцією на базі громадського інтелекту та освітнього товариства.

3) Зміна освітньо-цивілізаційних парадигм, що полягає у переході від освітньо-педагогічної формації «освіти» і «освітніх послуг» до формації «освітнього товариства», в якому освіта, будучи соціальним інститутом, соціогенетичним механізмом відтворення суспільного інтелекту, освітньо-педагогічним відтворенням людини, поширюється на всі сторони життя суспільства. У суспільстві ж, як відомо, діє провідний закон – закон відтворення, який забезпечує існування соціуму, його розвиток у всіх вимірах, фактично він сприяє випереджаючому розвитку якості людини, якості освітньої системи та якості людського інтелекту.

1. *Обов'язковість, доступність і масовість освіти.* Забезпечення права людини на освіту, закріпленого у ст. 26 Загальної декларації прав людини, вважається у світі одним із найважливіших обов'язків держави. Проте, як відомо, наявність законів не є автоматичною гарантією їх виконання. У 90-х роках минулого століття частина дітей, які відвідували молодшу школу, трохи зросла (з 80 % до 82 %), однак унаслідок збільшення чисельності населення в світі загальна кількість дітей, які у наші дні не відвідують школу, залишилась незмінною. За даними ООН, у 2012 р. 775 млн дорослих у всьому світі, як і раніше, не вмели читати і писати, 122 мільйони дітей молодшого й середнього шкільного віку не відвідували школу, мільйони дітей закінчували школу, не маючи достатнього рівня грамотності. При цьому дві третини безграмотного населення планети це жінки. Нині дівчата складають приблизно 53% від загального числа дітей, які не відвідують школу. У деяких країнах світу гендерний розрив досягає ще вищих показників і найчастіше має явно виражений характер у

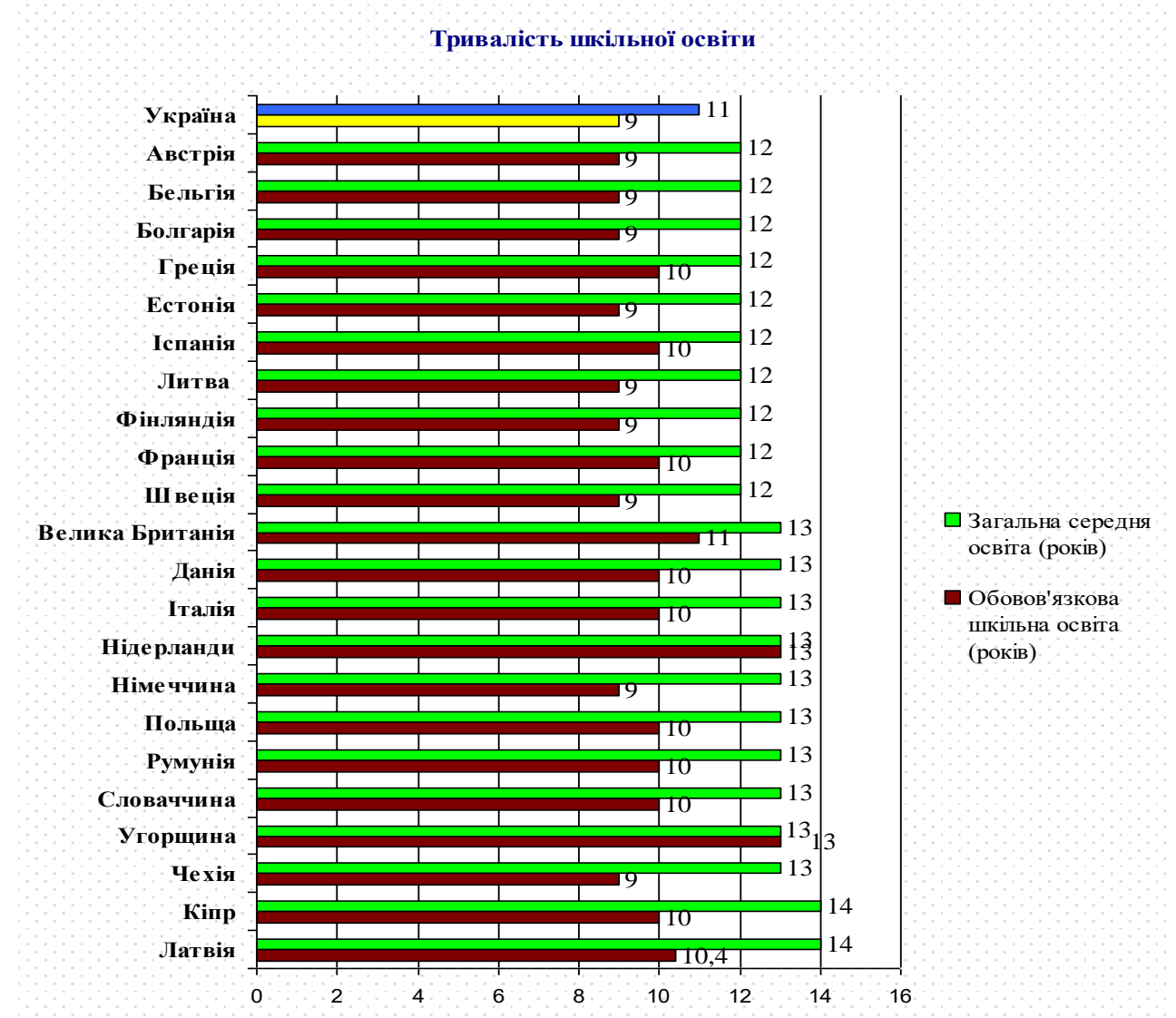
середніх школах. У результаті жінки складають більше половини (64 %) із загального числа дорослих людей, які не вміють читати і писати. Без освіти у жінок менше можливостей при виборі роботи, і найчастіше вони заробляють менше ніж чоловіки. Фактично жінки в середньому отримують лише три чверті від зарплати чоловіків.

З огляду на несприятливі прояви тенденції щодо доступності й масовості освіти ООН нині реалізовує нову ініціативу, мета якої – вирішити три завдання: охопити всіх дітей шкільною освітою; підвищити якість навчання та сприяти вихованню громадян світу. В Україні право на освіту й обов'язковість загальної середньої освіти закріплені у ст.53 Конституції України. Право на освіту ґрунтується на міжнародних нормах та закріплює всезагальність права на освіту, обов'язковість повної середньої освіти, доступність та безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти у державних і комунальних навчальних закладах, а також розвиток усіх форм освіти, в тому числі, дошкільної та післядипломної. Ці положення закріплені і конкретизовані у Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про позашкільну освіту», «Про дошкільну освіту». В Україні нараховується понад 4 млн школярів; країна має один з найвищих у світі показників охоплення дітей відповідного віку шкільним навчанням. Разом з тим, певна частина дітей шкільного віку залишаються не охопленими навчанням у загальноосвітніх навчальних закладах. За інформацією Генеральної прокуратури України, в 2011 р. значна кількість дітей не відвідували навчальні заклади в Автономній Республіці Крим, Дніпропетровській, Закарпатській, Запорізькій, Львівській, Миколаївській, Одеській, Рівненській та Чернівецькій областях. Існують також інші проблеми, вирішення яких на часі.

2. Зниження віку, з якого починається обов'язкова освіта, та збільшення строків навчання. У різних країнах дітей віддають до школи у різному віці. У більшості європейських країн шкільна освіта розпочинається з 6, а в деяких, наприклад, у Великій Британії, навіть з 5 років й триває 12 – 14 років. У Європейському Союзі немає жодної країни, де тривалість загальної середньої освіти становила б менше 12 років. Відповідно до ст. 20 Закону України «Про загальну середню освіту» зарахування учнів до загальноосвітніх навчальних закладів здійснюється, як правило, з 6 років. Тобто, українське законодавство лише рекомендує той вік, з якого можна віддавати дитину до школи, але не нав'язує його.

Важливо пам'ятати, що здобуття освіти – це, окрім іншого, сфера зайнятості молоді та забезпечення її від загроз зовнішнього середовища. У 2011 р. Європейський парламент визнав, що безробіття серед молоді в Європейському союзі досягло своєї максимальної історичної відмітки, – 5,5 млн., у зв'язку з чим влада повинна вжити відповідних заходів.

Зокрема йдеться про створення так званих шкіл «другої можливості» і на два роки збільшити терміни здобуття обов'язкової шкільної освіти. Відтак, якщо раніше підлітки закінчували школу в 16 років, то тепер цей термін збільшиться до щонайменше 18 років. Це важливі кроки, адже у XXI ст. у Європі набув значного поширення феномен молоді «не-не» («не працюю і не навчаюсь»): близько 52 % школярів кидають школу раніше встановленого строку.

3. *Інтегрованість змісту освіти та його постійне оновлення.* Сучасна освіта характеризується постійними, хоч, маємо визнати, не завжди системними змінами у структурі та змісті. Переосмислення пріоритетів навчання, ролі учня та студента як суб'єкта навчально-виховного процесу, а також суспільні зміни, зумовлюють застосування нетрадиційних підходів до вирішення багатьох освітніх проблем. Однією з провідних тенденцій розвитку сучасної освіти є інтеграція* її змісту. Інтегроване навчання – це навчання, спрямоване на відновлення і об'єднання окремих елементів і частин різних

* *Integratio* у перекладі з латини у перекладі з латини означає відновлення, заповнення, цілий

предметів у єдине ціле при спільності цілей і функцій навчання. Метою інтегрованого навчання є створення в учнів та студентів цілісного погляду на навколишній світ за допомогою формування наукового світогляду і діалектичного мислення. Буквальний зміст поняття «інтеграція» ввів в 60-х роках XIX ст. англієць Герберт Спенсер, але воно мало відображало реальний зміст тих процесів, які визначаються цим терміном сьогодні.

Ідеї інтегрованого навчання сьогодні особливо актуальні, оскільки сприяють успішній реалізації нових освітніх завдань, визначених державними документами.

Інтеграція змісту освіти – це синтез, інтеграційні відносини між об'єктами, явищами і процесами реальної дійсності, що знайшли своє відображення у змісті, формах і методах навчально-виховного процесу та виконують освітню, розвиваючу і виховну функції в їх органічній єдності.

Інтеграція навчання передбачає створення принципово нової навчальної інформації з відповідним змістом навчального матеріалу, навчально-методичним забезпеченням, новими технологіями. У результаті такої підхід сприяє формуванню цілісного розуміння людиною навколишнього світу і себе в цьому світі.

Свого часу Я. А. Каменський висунув тезу: «Все те, що перебуває у взаємному зв'язку, має викладатись в такому ж зв'язку». Диференціація знань на початку XIX ст. призвела, зокрема в Україні, до збільшення числа навчальних предметів і перевантаження навчальних програм. К. Ушинський ще у XIX ст. однією з причин перевантаження називав відсутність взаємозв'язків навчальних предметів. Він уперше дав психолого-педагогічне обґрунтування інтегрованого навчання, стверджуючи, що знання та ідеї, що повідомляються будь-яким науками, повинні органічно вбудовуватись у світлий і, по можливості, широкий погляд на світ і його життя. Система знань, за твердженням К. Ушинського, дозволяє піднятися до високих логічних і філософських узагальнень, а відособленість знань призводить до умертвіння ідей і понять.

Важливою тенденцією сьогодення також є *постійне оновлення змісту освіти*. Відомо, що в науці подвоєння знань відбувається щодесять років; у біології – щоп'ять, у ядерній фізиці й космонавтиці – щопівтора року. Виходить, що кваліфікація, наприклад, інженера за 10 років застаріває приблизно наполовину. Відтак зміст і шкільної, й університетської освіти повинен постійно оновлюватись, щоб люди могли на практиці застосовувати найновіші досягнення науки і техніки. Оптимальний період інновацій у змісті вищої освіти становить від 3 до 5 років, щодо змісту середньої освіти, то українським законодавством передбачене внесення змін і доповнень до Державного стандарту загальної середньої освіти не рідше одного разу на 10 років. Проте це не забезпечує необхідність випереджаючого навчання й фактично школа все ще продовжує вчити минулому, а не готувати молодь до майбутнього.

4. *Запровадження механізмів вимірювання якості освіти та моніторингу її стану.* Оскільки інтегральною характеристикою системи освіти, що відображає ступінь відповідності реальних освітніх результатів, що досягаються, нормативним вимогам, соціальним і особистісним очікуванням, є якість освіти, то відповідно зростає роль її вимірювання та моніторингу. Під системою моніторингу якості освіти розуміється система збору, оброблення, аналізу, зберігання і розповсюдження інформації про освітню систему і її окремі елементи, яка орієнтована на інформаційне забезпечення управління якістю освіти, дозволяє діагностувати стан системи освіти в будь-який момент часу і забезпечити можливість прогнозування її розвитку.

Проведення моніторингу зорієнтоване на основні аспекти якості освіти: якість результату; якість умов (програмно-методичні, матеріально-технічні, кадрові, інформаційно-технічні, організаційні та ін.); якість процесів. Соціальна сутність вимірювання якості освіти і освітнього моніторингу визначається тим, що саме вони є головними засобами контролю і передачею соціального досвіду (змісту освіти) новому поколінню. Запровадження системи моніторингу ініціює зміни, які відбуваються у формах та методах контролю. Відтак, контроль починає виконувати крім адміністративної функції управлінську, корегуючу та інформативну, іншими словами – крім констатуючої ще і формуючу функції. Остання обставина породжує необхідність застосування сучасних форм стандартизованого, або структурованого, вимірювання успішності навчання та запровадження адекватних багатобальних шкал оцінювання, створення системи освітніх стандартів та розроблення критеріїв оцінки досягнення мети.

5. *Технологічність та ресурсоемність освіти.* Одна з тенденцій розвитку сучасної освіти полягає у тому, що навчальні заклади повинні докладати максимум зусиль, щоб йти в ногу з останніми досягненнями у технології й використовувати їх для підвищення рівня освіти. Серед найбільш суттєвих технологічних та ресурсоемних тенденцій останнього часу вирізняються такі:

1. *Використання Інтернету та соціальних медіа в якості навчальних ресурсів.* Комп'ютер і розвиток Інтернету за останні кілька років привели до разючих змін в освіті. Створений у 1965 р. перший комп'ютер, який займав цілу будівлю, мав приблизно таку ж обчислювальну потужність, як сучасний мобільний телефон. Майже всі сучасні учні й студенти знають, як користуватися комп'ютером та Інтернетом, і більшість з них використовують соціальні мережі, щоб поділитися своїми думками та підтримати одне одного. Багато (але все ще всі) педагоги також обізнані, як використовувати можливості Інтернету та соціальних медіа, щоб увійти в контакт зі своїми учнями, і дізнатися їх думки та організувати дистанційне навчання.

2. *Модернізація приміщень навчальних закладів і освітніх установ як засіб підвищення їх продуктивності.* Усілякого роду дослідженнями доведено, що чим кращий стан будівлі навчального закладу, тим краще навчаються учні й студенти і тим краще працюють вчителі й викладачі. Зокрема, такі дослідження були проведені в різних школах в США, і їх результати засвідчили, що у навчальних закладах з кращими умовами значно менше учнів прогулюють уроки, нижчим є рівень куріння та зловживання психоактивними речовинами. Було також встановлено, що там, де кращі шкільні будівлі, учні більш успішно складають тести. Навіть ставлення вчителів до учнів, педагогічний клімат у цілому, якість викладання зростають разом з поліпшеннями у школі чи в університеті.

8.2. Кризи в освіті та криза освіти. Дискусії про кризи в освіті й кризу освіти є такими ж давніми, як і сама освіта. Причому спектр термінів, які застосовуються для позначення глибини кризових явищ в освіті, є дуже широким: від поміркованого «відставання» до фаталістичного «загибель». Насправді криза освіти у планетарному масштабі несе на собі печатку кризи класичної, стихійної історії, що проявляється у гальмівній дії віджилих своїх механізмів стихійної детермінації ринку, приватної власності, приватного інтересу. Менше з тим – світова криза освіти визнана доконаним фактом і розглядається як один із проявів глобальних проблем людства. Криза освіти тісно пов'язана із загальною цивілізаційною кризою та її складно трактувати як результат тільки соціальних, політичних, у вузькому сенсі екологічних або культурно-ідеологічних впливів. Існує навіть точка зору, згідно з якою саме криза класичної європейської моделі освіти стала першопричиною багатьох глобальних проблем цивілізації. Криза сучасної системи освіти – це об'єктивний результат переплетіння низки суперечностей, який проявляється у неспроможності системи освіти функціонувати настільки ефективно, щоб забезпечити розкриття людинознавчого потенціалу. Проявом такої кризи, зокрема, є небажання особистості (учня, студента, педагога, батьків) діяти в умовах, що порушують доцільність і можливість її самореалізації.

Одним із проявів кризи освіти є поступальне збільшення відриву, власне – відставання, освіти від науки. Наука у XXI ст. кардинально змінилась, з'являються нові галузі наукового знання, особливо на стику наук, а перелік і зміст навчальних дисциплін, перш за все у шкільних навчальних планах і програмах, залишилась у рамках механіко-детерміністського світосприйняття XIX – XX ст. Розвиток же сучасної постнекласичної науки тягне за собою зміну парадигм: світ постає як складна еволюціонуюча система, де людина – не «володар природи», а лише її частина. Сучасна людина неминуче має пристосовуватись до непередбачуваних технологічних зрушень і соціальних катаклізмів, й у такій невизначеній ситуації немає готових відповідей.

Крім відставання від науки, криза освіти проявляється також у розриві між освітою та духовністю, культурою. Класична європейська школа має суто сциентичний* характер: вона дає знання, але не долучає до цінностей, моральних нормам. І хоч у філософській традиції XIX ст., особливо у класичній німецькій філософії, поняття «освіта» і «культура» розглядалися як однопорядкові, суспільний розвиток призвів до того, що державні освітні політики поступово відтісняли від процесу освіти такі традиційні інститути, як сім'я і церква. Проте, урешті-решт, класична школа так і не спромоглась рівноцінно замінити їх.

Сучасні спроби реанімувати культурні функції освіти шляхом її гуманізації, введення нових дисциплін, наприклад, культурології, релігієзнавства тощо поки що малоефективні. Необхідно змінити самі цілі та функції освіти: перейти від знаннєцентристської до культуроцентристської системи освіти.

Криза сучасної освіти – це криза самих підмурків класичної системи освіти, яка *вже* не відповідає і не задовольняє потреби розвитку науки і суспільства в цілому. Тому разові, не об'єднані в систему, інновації та реформування методів і форм освіти не можуть вирішити проблему. В умовах глобалізації актуальним є завдання формування нової, посткласичної, філософії освіти, яка б, не підміняючи собою загальних педагогічних, психологічних, культурологічних основ освітніх концепцій, розглядала фундаментальні світоглядні питання про ставлення людства до універсуму, про зміну місця і призначення людини в сучасному світі, про покладання на людство конструктивної функції й регулюючо-гармонізуючої ролі.

Є підстави припустити, що сьогоднішня криза освіти, її відставання від темпів розвитку сучасного суспільства, нездатність іти в ногу з часом – це, аж ніяк, не прояв сучасних реалій, а скоріше її «вроджена» особливість. В історії не було жодного періоду, коли б суспільство уповні було задоволене тогочасною системою освіти. Претензії до існуючої системи освіти завжди і для всіх були загальним правилом, але останнє у жодній мірі не спростовує того, що на початку II тис. освіта у всьому світі вкотре опинилась у глибокій, хоч і не безнадійній, кризі: скорочення державного фінансування освіти, що тягне за собою скорочення педагогічних працівників та допоміжного персоналу задля економії коштів, заробітної плати, пенсійних виплат, погіршення умов праці і порушення прав профспілок, скорочення навчальних програм, підвищення плати за навчання – далеко не вичерпний перелік проявів цієї кризи на макро- і мікрорівнях.

* *Сциєнтизм* (від лат. scientia – знання, наука) – світоглядна позиція, в основі якої лежить уявлення про наукове знання як про найвищу культурну цінність і достатню умову орієнтації людини у світі. Ідеалом для сциєнтистів є не всяке наукове знання, а насамперед результати і методи природничонаукового пізнання. Представники сциєнтизму виходять з того, що саме цей тип знання акумулює в собі найбільш значимі досягнення всієї культури, що він достатній для обґрунтування й оцінки всіх фундаментальних проблем людського буття, для вироблення ефективних програм діяльності

Своєю чергою, криза освіти виникає не на порожньому місці, вона є результатом і втіленням низки інших криз. Зокрема, про кризу освіти свідчать:

- криза «часткової людини» – продукту «часткової» освіти;
- криза суспільного інтелекту, що виявляється у формі інформаційно-енергетичної нестійкості;
- криза «індивідуально-вітальної» свідомості фахівця з позицій його невідповідності планетарному простору свідомості як умови виживання людини;
- криза знання як частина кризи освіти, її прояви у природознавстві, суспільствознавстві, людинознавстві, технічному знанні, метазнанні, в технократичній асиметрії знань та антисцієнтизму;
- криза відповідальності людини за розвиток суспільства і цивілізації, що проявляється у зростанні екологічного, планетарного інфантилізму.

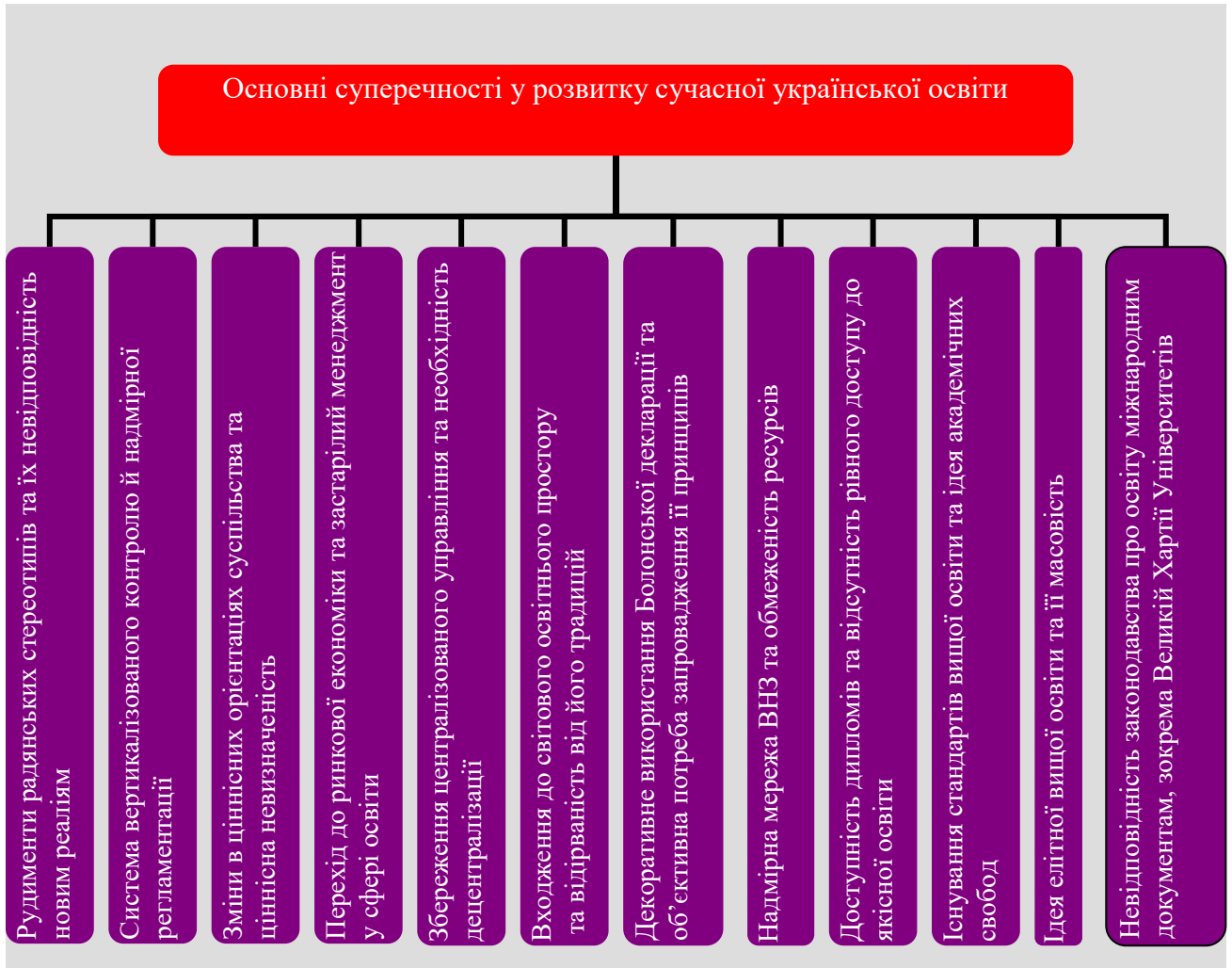
Зменшення видатків на освіту справляє негативний вплив на освіту теперішнього молодого покоління, підриває освіту майбутніх поколінь, посилюючи соціальну нерівність і скасовуючи досягнення в царині економічних, медичних і соціальних перетворень останніх десятиліть. Криза у системі освіти, зокрема державної, є очевидним фактом: велика кількість дітей, що не відвідують школу, високий рівень відсіву, низькі результати тестів, втрата традицій читання літератури, інтернетзалежність та інші хронічні проблеми сучасної освіти спонукають до висновку про її кризовий стан.

Система освіти України об'єктивно не може залишатися поза контекстом загальносвітових процесів. Зокрема, «ахіллесовою п'ятою» національного менеджменту освіти довгий час залишається відсутність усталеної на загальнонаціональному рівні системи моніторингу якості освіти. Моніторинг і оцінювання освіти в Україні потребують нових підходів, пов'язаних із сучасними методами використання інформації. Намагання дати кваліфіковану оцінку тактичних кроків та стратегічних напрямів реформування сфери освіти повсякчас наражаються на методологічну проблему відсутності у суб'єктів такого моніторингу універсального, науково обґрунтованого механізму оцінювання освітньої політики. Звідси – суперечливість у результатах оцінювання одних і тих же освітніх процесів і, як наслідок, розробники освітньої політики, споживачі освітніх послуг і громадськість не отримують консолідованої оцінки з боку експертного середовища в царині освіти.

На часі створення потужного за інтелектуальним потенціалом та за інформаційною спроможністю загальнонаціонального центру аналізу освітньої політики, який би виконав функції зі створення на загальнонаціональному рівні дієвої аналітично-експертної мережі, розробив би механізми імплементації рекомендацій з проблем освітньої політики та надавав підтримку аналітичним та експертним потужностям.

До більш масштабних превентивних антикризових заходів у освіті, належать:

- аналіз і проектування системних реформ та окремих змін в системі освіти;
- визначення умов, які сприятимуть підвищенню якості роботи освітніх установ;
- оцінка відповідності цілей освітньої політики потребам тих, хто навчається;
- оцінка ефективності діяльності органів державної влади у галузі освіти.

Запобіжниками проти кризових проявів в освіті, запорукою успішного її реформування є:

- дотримання принципу актуальності прийнятих управлінських рішень: відповідність інтересам цільових груп в системі освіти; розширення доступу до освіти;
- здійсненність освітніх новацій: педагогічна доцільність, практичні методики впровадження;
- забезпечення високого ступеня ефективності використання ресурсів системи освіти;
- доречність: орієнтація послуг, дотримання прав усіх суб'єктів освітньої діяльності від споживачів до надавачів освітніх послуг, урахування ризиків конфлікту інтересів при прийнятті управлінських рішень;

- доцільність та ефективність управлінських рішень, які стосуються освітньої політики, що приймаються органами влади;
- публічність: громадське обговорення, повна і неупереджена експертиза, розкриття отриманих даних;
- наступність: пов'язаність із попередніми реформами в системі освіти, продовження і корегування попередніх змін в інтересах тих, хто навчається.

Прояви кризових тенденцій в національній системі освіти України, за наявності політичної волі й належного ресурсного забезпечення, можуть бути нівельовані.

Одним з аспектів наростаючої кризи в освіті у планетарному вимірі є інтелектуальний занепад в академічних колах. Навальне й повсюдне поширення в академічних колах релятивізму й заперечення існування істини супроводжується посиленням прагматичної й утилітарної спрямованості, втратою серед частини науковців, викладачів та студентів поваги до знання і людського розуму. Раніше, на відміну від теперішнього поширення ідей, морального релятивізму і ситуаційної етики, в університетах чеснота була майже так само високо піднесена, як істина. В сучасному ж глобалізованому світі з його тенденціями до комерціалізації освіти розум все більше розглядається як інструмент для розроблення фандрейзингових стратегій в університетах*. З іншого боку, провідники освітньої політики і керівники навчальних закладів часто залишаються непохитними апологетами освітніх ідей пост-християнської культури, які базуються на несучасних, хибних за своєю суттю й таких, що вже вичерпали свій ресурс, уявленнях про природу людини і про освіту. В умовах, коли багато педагогів не розуміють природи сучасного навчання і феномену знання, і педагог, і його вихованці опинились у дидактичній пастці. У кінцевому підсумку, незалежно від того, скільки грошей платників податків буде витрачено і скільки часу й зусиль буде затрачено на подолання кризи освіти, без відмови від застарілих освітніх теорій доби становлення класно-урочної системи успіху не досягти.

Проте зазначена проблема має також зворотній бік. В умовах інтенсифікації обміну інформацією й навального упровадження нових педагогічних технологій, появи за вчительським столом та викладацькою катедрою нової генерації педагогів існує реальна загроза переривання педагогічних традицій. З відходом (тому що вони більше не можуть викладати у творчій манері) від активної діяльності покоління педагогів, які були носіями (чи хоч би вимушено дотримувались) моральної позиції в освіті, мали багаторічний досвід, виникає загроза переривання тяглості у педагогічній теорії і практиці. Суспільство, звинувачуючи вчителів-ветеранів в освітній кризі, закидаючи їм, що їхні методи застаріли,

* *Фандрейзинг* (англ. fund – кошти, фінансування, raise – піднімати, добувати, збирати) – це пошук ресурсів для реалізації проектів та підтримання існування організації.

чинять і не морально, і безвідповідально, і недалекоглядно. Якраз втрата знань і досвіду цілих поколінь педагогів, не виключено, й може призвести до ще більшої кризи освіти. Наявність відданого вчителя, який, не дивлячись на непошанованість його праці, все ж любить те, чим він займається, є однією з кращих освітніх інвестицій, які тільки можна зробити.

Справді, форми прояву кризи в різних країнах досить різні, але загальним її наслідком є те, що близько мільярда людей не мають доступу до освіти (країни, що розвиваються), у розвинених країнах – консерватизм традиційних систем освіти (класно-урочна система, не змінна у своїй суті ще з часів Я. А. Коменського); зниження духовно-моральної складової освіти (насильство, наркоманія, тютюнопаління, проституція тощо); нездатність і неготовність молоді адаптуватися до масштабів і темпів соціально-економічних змін; традиційна освітня практика вичерпала свої можливості, а альтернативи поки їй немає тощо. Відтак, освіта потрапила до переліку глобальних проблем людства, від вирішення яких залежить його існування, зокрема те, чи запанує на планеті раціональний світопорядок, а чи неупорядкованість і нестабільність. У цьому зв'язку усвідомлення причин, глибини та шляхів виходу із кризи системи освіти зумовлює постановку питання про зміну парадигми і моделей освіти - модернізація освіти.

Завдання освіти на сьогодні й на перспективу – формування гнучких, творчих людей, здатних швидко адаптуватися до змін, розпізнавати приховані взаємозв'язки та передбачити наслідки. Навіть у суто утилітарно-прагматичному плані орієнтація на вузьких професіоналів є атрибутом учорашнього дня. Соціально захищеною може відчувати себе лише високоосвічена особистість, здатна до зміни вектора своєї діяльності, готова до технологічних або ринкових змін.

8.3. Масова освіта: потреби особистості й суспільства. Позитивною ознакою масової освіти (освіти для всіх) – безумовного надбання двох попередніх століть – є те, що вона робить доступними для всіх знання, які раніше були прерогативою «обраних», «посвячених», фахівців. Масова освіта в сучасних суспільствах нерозривно пов'язана з ідеалом рівності можливостей, згідно з яким люди можуть досягти суспільного становища відповідно до своїх талантів і здібностей. Проте на практиці освіта часто не тільки не сприяє подоланню нерівності, але навіть посилює її. До того є кілька причин. Так, наприклад, молоді люди з бідних сімей не завжди можуть розраховувати на заохочення своїх успіхів з боку батьків, особливо якщо батьки індиферентно або упереджено налаштовані до ідеалів і цілей освіти. Також навчальні заклади, зокрема загальноосвітні, розташовані у віддалених від великих центрів населених пунктах, мають гірші технічні можливості та педагогічних працівників більш низької кваліфікації, ніж школи у великих містах. Урешті-решт, у процесі навчання в

учнів та студентів може з'явитись нігілістичне чи навіть вороже ставлення до освіти тому, що завдання, які вона ставить перед ними, не мають, на їх погляд, жодного стосунку до їх життя ні в сьогоденні, ні у майбутньому.

Масова освіта має важливе значення для підготовки людей усіх вікових категорій обох статей до активної участі у суспільних та загальнодержавних процесах. Не випадково сьогодні зміст і форми навчання, рівні масової освіти належать до категорій сталого розвитку. Масова освіта є особливо важливою у період трансформації індустріального суспільства у суспільство, яке зазвичай називають суспільством знань. Проте його варто називати суспільством освічених людей, адже знання самі собою, знання без людини нічого не вартують. Відповідно, зміст масової освіти має відповідати потребам сучасного ринку праці, а також урахувати прогнозовані зміни у світі, щоб вже у навчальному закладі підготувати людей до життя в мінливих умовах.

Серед найбільш часто згадуваних недоліків масової освіти те, що в сучасних уніфікованих, переповнених, погано обладнаних і недостатньо укомплектованих педагогічними працівниками школах не надається необхідної уваги вродженому потенціалу кожної дитини, а відтак індивідуальній освітній траєкторії кожної особистості, не розвиваються пізнавальні здібності учнів, їх здоровий глузд і вміння самостійно мислити. В умовах масової освіти, наголошують її критики, учні та студенти більшою мірою набувають вміння дорожити матеріальними цінностями і технічними знаннями і, таким чином, потрапляють у залежність від кваліфікованих фахівців і бюрократів. Крім того, у слаборозвинених країнах масова освіта виявляється малоефективною, оскільки їй якраз бракує масовості; багато дітей залишаються не охопленими навчанням.

Освітні потреби належать до соціальних потреб і означають потребу людини або суспільства, держави в освіті для реалізації власного потенціалу та внутрішнього і зовнішнього розвитку. Система масової освіти має своєю метою: задовольнити освітні потреби особистості, відповісти на замовлення економіки і соціальної сфери, забезпечити розвиток освіти. Основними факторами, що впливають на спрямування потреб, є соціально-економічні умови, політична ситуація, глобалізація, внутрішні потреби.

Разом з тим, між потребами окремої особисті й потребами суспільства в цілому в умовах масової освіти можуть існувати суперечності, причому як у практичному, так і в теоретичному плані. Прикладами таких суперечностей є:

1. суперечність між сімейним вихованням у тій чи іншій родині й проектуванням освітнього середовища без урахування традицій сімейного виховання у конкретному навчальному закладі;

2. суперечність між ідеалізованими уявленнями про людську природу, на основі яких проектуються особистісно-орієнтовані освітні моделі, й особливостями, наприклад, у царині релігійних переконань, світосприйняття особистості;

3. суперечність між гуманістичною (антропоцентричною) основою освітніх систем, що сприяють особистісному розвитку дитини, і, що є вірогідним, несприятливим для особистості педагогічним кліматом в умовах масової школи;

4. суперечність між процесом психофізичного розвитку особистості та процесом духовного становлення, що виникає при створенні освітнього середовища без урахування умов, необхідних для правильного духовного становлення особистості.

Суспільне замовлення на освіту має об'єктивний і суб'єктивний виміри. *Об'єктивний* бік інтересів суспільства у сфері освіти найперше, попри декларування пріоритетів особистості, урахує перспективи суспільного розвитку. В умовах сучасного світу, категоріальною формою якого є категорія інформаційного суспільства, у ситуації високого рівня всебічного взаємозв'язку різних суспільств і держав, доводиться ураховувати перспективи глобального освітнього простору й відповідно будувати національні освітні моделі. У межах глобальних перспектив формуються очікування та вимоги освітніх стандартів і кваліфікаційних характеристик, які суспільство пред'являє особі в динамічно змінюваних інформаційних і виробничих умовах. Інформаційне суспільство створює для людини нові освітні можливості, але воно також пред'являє до освітнього рівня людини повсякчас нові вимоги. Щоб відповідати цим вимогам, особа змушена щоразу докладати все більше зусиль в освіті.

Суб'єктивний чинник, під яким маємо на увазі інтереси особи, передбачає, що людина є не об'єктом, а активним суб'єктом суспільного освітнього замовлення. Складність для

суспільства урахування інтересів особистості полягає в тому, що людський фактор як суб'єкт масової освіти є внутрішньо неоднорідним. У найбільш загальному вигляді це розходження визначається як різниця між поняттями «інтереси особи» і «суспільні інтереси». Наприклад, в інтересах суспільства, особа, яка здобувала вищу освіту за кошти державного бюджету, після завершення навчання відпрацювала за направленням там, де у такому фахівцеві є потреба. Проте такий підхід може вступати в суперечність як з конституційним правом людини на вільний вибір місця роботи в цілому, так і з життєвими планами конкретної особистості. Інший приклад – конкретну родину у більшій мірі буде цікавити освітня перспектива дитини, ніж проблематика реформування системи масової освіти. Шляхи до пом'якшення цієї природної суперечності пролягають через істотний інтерес самої особистості як індивідуальності до освіти і презентації цього інтересу в рамках соціального замовлення на масові освітні послуги, що забезпечуються мережею державних та комунальних освітніх закладів.

8.4. Концепція освіти впродовж життя: реалії та потреби. Необхідність своєчасного і правильного реагування на виклики епохи вимагає утвердження нової парадигми освіти. На відміну від традиційної освітньої моделі, що базувалася на пріоритеті простого засвоєння і відтворення інформації, головною метою навчання у XXI ст. має стати створення умов для розвитку потенціалу людської особистості, сприяння у становленні нового еволюційного типу багатомірної людини – *homo educatus*.

До таких підходів спонукає головна педагогічна ідея сучасності – освіта упродовж життя. З початком XXI ст. світ вступив у нову епоху – епоху багатомірної людини. Багатомірність людини диктує до нині не бачену оцінку, ролі знань і освіченості громадян, яку підтримано всіма розвиненими державами. Відтак відбувається ревізія канонізованих уявлень про навчання зокрема і життєвий шлях особистості в цілому. Забезпечити успішну підготовку людини і суспільства до життя у швидкоплинному темпі, до необхідності самореалізації у різних вимірах вже неможливо одноразовою освітою. Багатомірну людину може задовольнити лише навчання упродовж життя. Освіта упродовж життя, це, без перебільшення, нова освітня філософія і нова стратегія. Вона передбачає, що людина може і повинна бути відкритою для нових ідей, рішень, навичок або відносин; кожна особистість має можливість реалізувати свій потенціал, не залежно від віку, місця, часу та інших обставин: на роботі, у школі, в університеті й навіть в дорозі.

На загал, освіта упродовж життя – це навчання всіх, всьому, скрізь і в будь-якому віці. Згідно з концепцією освіти упродовж життя, класична освіта і навчання мають бути розширені до такої міри, щоб включати в себе всі вікові групи, всі навички та галузі знань; використовувати всі можливі способи для того, щоб всі і кожен мали можливість

розвиватись. Освіта упродовж життя передбачає різноманітні форми навчання, починаючи з дистанційного навчання, онлайн-навчання, традиційної безперервної освіти та заочних курсів і закінчуючи навчанням, яке здійснюється самою людиною.

Мотивація для освіти у кожної людини може бути власна: хтось хоче підвищити кваліфікацію, набути нових навичок, а хтось – повністю змінити своє життя, наприклад, втративши роботу, або вийшовши на пенсію, присвятити себе новій справі. Постійне збільшення тривалості початкової, середньої та вищої освіти (14-18 років, у залежності від країни) висуває на передній план у якості наріжної здатності й характеристики особистості можливість постійно навчатись. Більше того, освіта упродовж життя повинна розумітись як будь-яка навчальна діяльність упродовж життя з метою удосконалення знань, навичок і вмінь у рамках особистої, громадянської, соціальної та трудової перспективи. До цього процесу також залучені роботодавці, починаючи від дрібного бізнесу і закінчуючи транснаціональними корпораціями. Відтак, практична реалізація концепції освіти упродовж життя є також своєрідною «антикризовою програмою» як для окремо взятої особистості, так і для бізнесу, а відтак для кожного суспільства, країни, людства в цілому.

Отже, з одного боку, освіта є складовою кризових явищ і викликів, а з іншого стає трансформаційним агентом, носієм змін і викликів, продукує нову реальність, нові соціальні стосунки, виступає механізмом формування і відтворення людського потенціалу, його життєдіяльності. Сучасне суспільство орієнтоване на професіоналів, людей, які швидко та креативно приймають рішення. На практиці втілити стратегію освіти упродовж життя

непросто; дотепер жодна країна не може похвалитися тим, що досягла у цій царині цілковитого успіху.

Для досягнення мети – забезпечення освіти упродовж життя, зокрема, загальноєвропейські структури окреслили широке коло завдань, зокрема:

- надання можливостей здобувати освіту упродовж життя всім громадянам, незалежно від віку, включаючи спеціальні акції, розраховані на осіб, які перебувають у найбільш несприятливому становищі, тобто тих, хто не навчається, а також мігрантів, з метою сприяння їх соціальній інтеграції;
- сприяти набуттю або вдосконаленню базових навичок, як то навички роботи з інформаційними технологіями, володіння іноземними мовами, технологічні, підприємницькі та соціальні навички;
- підвищення кваліфікації викладачів та тренерів з метою розвитку програми освіти упродовж життя;
- безперешкодне визнання формальних кваліфікацій, а також неформальної освіти в різних країнах і в різних секторах освіти серед країн і освітніх установ шляхом підвищення їх прозорості та забезпечення якості;
- висока якість та широкий доступ до спеціальної інформації, консультування з питань можливостей та переваг освіти упродовж життя.

8.5. Національна і глобальна освіта: відчуженість, взаємодія, інтеграція. Сьогодні у контексті світової глобалізації відбувається складний процес взаємопроникнення національних систем освіти, стандартизації освітніх вимог, формування глобальної освітньої моделі. Глобальну освіту, переконливо розроблену на рівні теоретичних міркувань і концепцій, набагато простіше пояснити, а ніж здійснити на практиці. Для втілення у життя цієї ідеї політика у сфері освіти повинна бути побудована таким чином, щоб, з одного боку, вона не стала додатковим фактором, що сприяє соціально-культурному відторгненню, а з іншого – щоб не були принесені в жертву глобалізації національні досягнення у сфері освіти, культурні надбання та ментальні особливості, які й роблять кожну націю по-справжньому оригінальною. Крім того, повне охоплення освітою і розвиток особистості не повинні суперечити один одному. Має бути створена така система, в якій поєднувалися б переваги інтеграції і повага до прав окремої особистості, нації, країни. Освіта повинна знайомити як дітей, так і дорослих з основами культури, які дозволять їм зрозуміти зміни, що відбуваються. Це означає вміння відбирати й інтерпретувати факти, включаючи їх в історичний контекст, а не механічно перекладати на національний ґрунт зразки освіти, які успішно зарекомендували себе в інших країнах.

Важлива риса постіндустріального суспільства – посилення ролі та значення людського фактора; змінюється структура трудових ресурсів: зменшується частка фізичної і зростає частка розумової висококваліфікованої і творчої праці; володіння інформацією стає вирішальною умовою успіху. Україна нарівні з іншими державами бере участь у створенні єдиного освітнього, інтелектуального та емоційного кібернетичного простору. За дослідженнями компанії Gemius, 85% української он-лайн аудиторії – люди до 45 років, при цьому, молоді користувачі (16 – 24 роки) становлять понад третину всієї аудиторії (37%). Також збільшуються витрати на підготовку робочої сили: на навчання, підвищення кваліфікації та перекваліфікації працівників.

Так, в економіці знань у США зайнято близько 70% всієї робочої сили. Не випадково дослідники характеризують постіндустріальне суспільство як «суспільство професіоналів», де основним класом є «клас інтелектуалів», а влада належить меритократії – інтелектуальній еліті. Нині частина людського капіталу в розвинених країнах становить дві третини національного багатства: у США відсоток людського капіталу в національному багатстві становить 76 %, у Західній Європі – 74 %. Отож, головним чинником розвитку у XXI ст. є не накопиченням матеріальних благ, а накопиченням знань, досвіду, умінь, дбайливе ставленням до здоров'я. На це у світі щороку витрачається 15–20 трлн дол. США. У постіндустріальному суспільстві основним засобом виробництва є кваліфікація співробітників. З іншого боку, постіндустріальна економіка відчуває все менше потреби у некваліфікованій праці, що створює труднощі для населення з низьким освітнім рівнем. Уперше в історії виникає ситуація, коли зростання населення (його некваліфікованої частини) знижує, а не посилює економічну міць країни.

Глобалізація спричинилась всеосяжними обмінами й контактами людей, привела до того, що мільйони людей проживають і працюють в іншому етнічному, релігійному і ментальному середовищі, поза країною, де народились, і культурою, в якій формувались. Вона також привела до змін у соціальній структурі суспільства, у свідомості людей. При цьому не варто обходити увагою певну відчуженість, що зберігається між національними освітніми моделями і глобальною освітою. Зокрема, вона проявилась у процесі входження України у Болонський процес. До переліку очевидних позитивів Болонського процесу слід віднести розширення доступу до вищої освіти, подальше підвищення якості та привабливості європейської вищої освіти, розширення мобільності студентів і викладачів, а також забезпечення успішного працевлаштування випускників вищих навчальних закладів за рахунок того, що всі академічні ступені й інші кваліфікації орієнтовані на ринок праці. Разом з тим, українські університети зіштовхнулися з тимчасовою плутаниною з навчальними

програмами; ступінь спеціаліста у країнах Європейського Союзу відсутній, бакалавр зазвичай здобувається за три роки, а не за чотири, як в Україні тощо.

У сфері освіти потрібна рівновага між чуттєво духовними підходами та традиціями європейського раціоналізму. Тим більше, що українська ментальність характеризується у ряді випадків домінантою емоційно-духовної сфери над раціональною. Предметом особливої турботи має стати цілісна ціннісно-орієнтаційна структура індивідуальності дитини: спрямованість, сталість і дієвість цінностей як вищої диспозиційної підсистеми особистості; процес усвідомлення самого себе, свого минулого й теперішнього; пошук і віднаходження в ієрархізованому ціннісному просторі свого варіанту сенсу життя; врівноваження турботи про власне життя з трансцендентальним, ідеєю чи ідеалом, що переступає й перевищує межі життя; ідентифікація себе з етносом, нацією, державою, сучасною цивілізацією, а також пошук раціональних способів буття.

Глобалізація освіти суттєво впливає на соціальні та культурні чинники об'єктивного та суб'єктивного перетворення особистості, створюючи нові форми артикуляції освіти, що формуються в процесі взаємодії національних систем освіти. Ця глобальна система разом з кібернетичним простором справляє значний вплив на розвиток освіти у кожній країні, на кожну людину з притаманною їй ідентичністю, створюючи умови як для гомогенізації, так і для диференціації ідентичності як суб'єкта освітньої діяльності. Національні освітні моделі, що значною мірою ґрунтуються на більше ніж столітньому попередньому досвіді, перестають бути замкнутим самодостатнім цілим. Процес метизації систем освіти окремих держав, принаймні на даному історичному перетині часу, є неминучим. Міграційні потоки, які сьогодні посилюються, лише підсилюватимуть цей процес, все більше актуалізуючи мультикультурні аспекти освіти, розширюючи контакти учнів та студентів з людьми – носіями відмінних від їхньої культури, ментальності та ідентичності. В умовах становлення глобальної освіти процеси пошуку і захисту ідентичності не лише не втрачають актуальності, а навпаки – набувають незрівнянно більшого значення для суспільства і для окремої особистості. У глобалізованому світі людина має зважати на умови, в яких вона повинна взаємодіяти з іншими суб'єктами освітніх відносин, реалізуючи свої ціннісні установки. Втрачений комунікативний духовний зв'язок, безупинне зростання матеріальних потреб та, відповідно, експансія індивідуалізму й відособленості, призводять до того, що лєвова частка фізичних та інтелектуальних зусиль багатьох людей спрямована в річище матеріального. Людина живе під пресом новопростору, що руйнує її духовність, все більше дистанціюючись від свого призначення: зробити життя більш змістовним, наповнити його високими цінностями. У таких умовах освіченість, інтелект далеко не завжди виявляються здатними знайти раціональні пояснення змінам, що відбуваються.

На тепер людська спільнота переживає кризу ідентичності, фіктивний, віртуальний світ руйнує «зв'язки часів», нав'язуючи людині сенсації сьогодення, змушують забути про минуле і не перейматися майбутнім. Ідентифікація з групою, державою чи суспільством для багатьох індивідів стає, цілком у рідніщі глобалізації, неактуальною. Натомість загострилося бажання дистанціюватися від соціальних зв'язків. Відтак, невидиме об'єктивне відчуження між національною і глобальною освітою проявляється у тому, що національні системи освіти, навіть якщо не проголошують цього, боронять від глобалізаційних впливів внутрішню, етнічну, культуру, що базується на національній ідентичності.

У просторі глобальної освіти формується принципово нова модель людини глобального суспільства – особистості, яка керується гедоністичними прагненнями та ескапізмом, цінує квазісвободу самовираження, віддає перевагу хаотичності навколишнього світу інформації. Така особистість сприймає реальний світ не критично, а трактує його як своєрідне звалище артефактів, традицій, образів, стилів, позбавлене системи координат, цінностей, де хаос є еталоном впорядкованості. Таку людину можна порівняти з бодіарівським симулякром*.

У цьому контексті важлива роль належить національній за духом освіті, яка покликана виконати місію формування національних та загальнолюдських цінностей. Для України актуальним є творення особистості, яка усвідомлює свою належність до української політичної нації, сучасної європейської цивілізації, збереження і продовження української культурно-історичної традиції; виховання шанобливого ставлення до українських національних святинь, державної мови та мов національних меншин, історії і культури всіх національностей, які проживають в Україні, формування культури міжетнічних і міжособистісних відносин; виховання людини демократичного світогляду, яка поважає громадянські права і свободи, традиції народів і культур світу. Цю загальнонаціональну єдність соціально активних громадян не можна мати без належної організації громадянської освіти і виховання, що, своєю чергою, передбачає формування громадянина через його політичну, правову, економічну освіченість, через практичну участь у суспільно значущих справах. Українці, єдина європейська нація, яка має 40-тисячний період проживання на своїй етнічній території, але в силу трагічних історичних реалій, перервності традиції, і в XXI ст. змушені шукати основу для національної єдності.

Стимуляція почуття національної ідентичності є цілком природним, бажаним для кожної країни і кожної особистості, проявом власного «Я». Проблема національної ідентичності поставала й синтезувалася залежно від етногенезу й націогенезу конкретної нації, а також впливу глобалізаційних чинників. Наприклад, починаючи з другої половини XX ст., чимало країн, відкривши свої кордони для іммігрантів, зіткнулися з глибокими

* *Симулякр* (франц. simulacre), одне з провідних понять філософії постструктуралізму, у буденному вживанні слово «симулякр» означає «подобу», «уявленість», «привид» .

розходженнями між місцевим населенням та іммігрантами в культурі. Як от – вчителям важко впоратися з обов'язком надавати якісну освіту в умовах, коли більша частина учнів послуговуються десятками різних мов, але не мовою навчання. Мають змінитися декілька поколінь, перш ніж мігранти почуватимуться належно інтегрованими в національну освіту країни перебування. З іншого боку, існує реальна проблема збереження ідентичності нації, котра надала притулок прибульцям, адже якщо мігрантів стає надто багато, то вони також, зі свого боку, розчиняють інші культури у своїх культурах.

Функції освіти полягають в тому, щоб знаходити в епіцентрі цивілізаційних змін, бути одночасно і суб'єктом, і об'єктом цивілізаційних трансформацій. Це приводить до прагнення людей удосконалювати свої знання, підвищувати кваліфікацію та інтелектуальні здібності повтор. Збільшення частки освічених людей сприяє трансформації цінностей та інтересів населення, змінює стереотипи та критерії при визначенні високодохідних верств населення. Як наслідок, економічні детермінанти – збільшення рівня матеріального становища та наявність власності – стають другорядними та замінюються зростаючими потребами в активному та цікавому дозвіллі.

Розвиток у національному і світовому контекстах зумовлює зміни в освіті. Зміни, які відбуваються, стосуються не тільки західного світу («це в них»), а й України. У світі відбувається активне формування глобального освітнього простору: утворюється єдина система знань, широко застосовується англійська мова, відбувається експансія інформаційних технологій, діяльність освітніх інституцій набуває інтернаціоналізованого та інноваційного характеру. Ці зміни стають можливими через значне збільшення фінансування, оптимальні управлінські моделі, високу концентрацію талановитих викладачів і студентів.

Такі трансформації спонукають освіту відмовитись від однобічної орієнтації лише на соціальне замовлення, сконцентруватися на особистісних потребах людини, її ціннісних вимірах щодо пізнання світу, самопізнання, наданні можливості кожному досягти бажаного на основі розвитку власних якостей, за рахунок власних зусиль. Демократичне спрямування навчання дає людині можливість підготуватися до життя в швидкоплинно змінюваних умовах соціокультурного життя і професійної діяльності. Звідси – значна увага до загального розвитку особистості, її комунікативних здібностей, як то засвоєння знань, самостійності у прийнятті рішень, критичності та культури мислення, розвитку інформаційних і соціальних навичок, що може забезпечувати освіта упродовж життя.

Тенденцією нашого часу є те, що своєрідним співвиконавцем цієї функції все більшою мірою виступають інші інституції суспільства, та й суспільство в цілому (відредагувати зв'язок). Власне, складається і все більш зміцнюється своєрідне освітньо-педагогічне поле,

яке виявляється через діяльність ЗМІ, розповсюдженість ефективно діючих просвітницьких організацій, налагодженість інформаційних потоків як з використанням сучасних технологій, так і традиційних паперових носіїв і т. п. Створення сприятливого для виховання дітей, молоді та й усього населення інформаційно-культурного простору – першорядна умова духовного оздоровлення, «очищення» виховної атмосфери суспільства.

Визначальним чинником сучасної цивілізації стала інформація й усе, пов'язане з її накопиченням, оновленням, передаванням та використанням. Людство постало перед фактом, що знання оновлюються навіть швидше, ніж відбувається зміна поколінь. Відтак перед освітою з'явилося складне двоєдине завдання: з одного боку, вона повинна осучаснюватися на основі новітніх технологій через широке впровадження у навчально-виховний процес інформаційно-комп'ютерних технологій, а з іншого – формувати в молоді компетенції, необхідні для успішної самореалізації після завершення школи в інформаційному суспільстві.

Щоб встигати за вимогами часу, освіта у перспективі також має стати глобальною. На сьогодні вже недостатньо вести мову про стабільність у суспільстві в цілому й у освіті зокрема. Сьогодення вимагає інноваційності й перманентних вмотивованих змін. Поява інформаційних технологій докорінно змінила саме поняття «сучасна освіта», міцно пов'язавши його з комп'ютером та мережею Інтернет, новими можливостями для пізнавальної діяльності людини.

На зламі тисячоліть концепції про «кінець історії» та «конфлікт цивілізацій» пророкували фатальний кінець сучасного суспільства: витіснення традицій, знищення духовності та вичерпність національних імперативів. Освіта посідає одне з перших місць у подоланні фаталістичних сценаріїв та концепцій, вона є тією силою, що приводить в дію духовно-культурні рушії розвитку. Вона також є об'єднуювачем категорій культури. І.Кант зазначав, що мудрість полягає більше у способі дій, ніж у знанні, та має потребу у науці для того, щоб ввести у вжиток настанови і закріпити їх. Така спрямованість освіти дозволить подолати теперішній перехідний стан у світогляді: створити у суспільній свідомості адекватне уявлення про майбутнє і впевненість у сьогоденні.

Запровадження основних положень Болонського процесу передбачає врахування національних підходів до організації навчання, змісту освіти, традицій у підготовці майбутніх фахівців. Проте хоча Україна й долучилася до Болонського освітнього процесу, вона має свої особливості: європейська освітня система ставить за мету підготовку вузького спеціаліста, українська система освіти дає не тільки певну професійну, а й ширшу загальнокультурну підготовку, зокрема, за рахунок збільшення строку навчання на один рік до освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр». Не тільки участь України в Болонському

процесі спонукає до переосмислення усталених поглядів на освіту, а, насамперед, зміна пріоритетів і потреб сучасної людини, що визначає нову парадигму освіти, в основі якої має бути людина освічена, як нова еволюційна ланка роду людського. Саме суспільство повинно визначити, чого воно прагне від освіти та якою бачить людину освічену, аби ці образи стали наріжними каменями організації навчального процесу.

Формування суспільства освічених людей – це одна з ключових ознак сьогодення. Масовість вищої освіти, масовість знання як такого порушують традиційно домінуючу гумбольдівську філософію академічного та елітарного знання. Але це, в свою чергу, активно впливає на економіку та соціальні відносини. Попри значну дискусійність такої ситуації – вона є фактором сьогодення. Освіта може покращити людство, але через реалізацію завдання формування в особливості внутрішньої свободи і прагнення до самовиховання. Головним аспектом виховання є розвиток морального мислення, почуттів прекрасного, формування доброї волі. У процесі навчання відбувається безперервний розвиток взаємодії суб'єктивного та об'єктивного: соціальний досвід перетворюється в цінності, переконання, знання, емоції, мотиви, ідеали – в особисту культуру.

Глобалізація освіти веде до її певної інтернаціоналізації, тобто визначення змісту знань, які належить передавати, стандартизації знань, формування спорідненої системи цінностей тощо. Проте ідея запровадження єдиних освітніх стандартів має як прихильників, так і опонентів.

Внутрішні й зовнішні виклики та загрози, що постали перед освітою:

Внутрішні ризики	<ul style="list-style-type: none"> • втрата значною частиною учнів і студентів мотивації до здобуття освіти; утвердження на побутовому рівні поняття «<i>отримання освіти</i>»; • зниження якості навчання; • розрив поколінь в педагогічній і науковій діяльності; • підвищення середнього віку науково-педагогічних працівників; • жорстко вертикалізована система управління освітою на всіх рівнях • складнощі педагогічних працівників у здійсненні переходу від знаннєвої доктрини освіти до формування компетенцій.
Зовнішні ризики	<ul style="list-style-type: none"> • втрата значною частиною учнів і студентів мотивації до здобуття освіти; утвердження на побутовому рівні поняття «<i>отримання освіти</i>»; • зниження якості навчання; • розрив поколінь в педагогічній і науковій діяльності; • підвищення середнього віку науково-педагогічних працівників; • жорстко вертикалізована система управління освітою на всіх рівнях; • складнощі педагогічних працівників у здійсненні переходу від знаннєвої доктрини освіти до формування компетенцій

Отже, інтеграція української освіти до світового освітнього простору передбачає збереження національно-культурної самобутності української нації, її співжиття з іншими народами й національностями, діалог культур та їх взаємозбагачення. Збереження історично

зумовленої самобутності української нації, її не розчинення в світі глобальної культури й співіснування з різними культурами – одне з найважливіших завдань сучасної освітньої політики.

Важливим кроком на шляху такої інтеграції української освіти покликане стати упровадження затвердженої Кабінетом Міністрів України в 2011 р. Національної рамки кваліфікацій (НРК) – системного і структурованого за компетентностями опису кваліфікаційних рівнів, що запроваджується з метою введення європейських стандартів та принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців; забезпечення гармонізації норм законодавства у сфері освіти та соціально-трудоких відносин; сприяння національному і міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні; налагодження ефективної взаємодії сфери освітніх послуг та ринку праці.

Ключовими поняттями НРК є наступні:

- *автономність і відповідальність* – здатність самостійно виконувати завдання, розв'язувати задачі і проблеми та відповідати за результати своєї діяльності;
- *знання* – осмислена та засвоєна суб'єктом наукова інформація, що є основою його усвідомленої, цілеспрямованої діяльності. Знання поділяються на:
 - а) *емпіричні* (фактологічні);
 - б) *теоретичні* (концептуальні, методологічні);
- *інтегральна компетентність* – узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентнісні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності;
- *кваліфікація* – офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважений компетентний орган встановив, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) за заданими стандартами;
- *кваліфікаційний рівень* – структурна одиниця Національної рамки кваліфікацій, що визначається певною сукупністю компетентностей, які є типовими для кваліфікацій даного рівня;
- *компетентність (компетентності)* – здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості;
- *комунікація* – взаємозв'язок суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності;

- результати навчання - компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості), які набуває та (або) здатна продемонструвати особа після завершення навчання;

- *уміння* – здатність застосовувати знання для виконання завдань та розв’язання задач і проблем. Своєю чергою, уміння поділяються на:

а) *когнітивні* (інтелектуально-творчі);

б) *практичні* (на основі майстерності з використанням методів, матеріалів, інструкцій та інструментів).

НРК передбачає **10**, починаючи з **0**, **кваліфікаційних рівнів**

Рівень	Знання	Уміння	Комунікація	Автономність і відповідальність
0	Здатність адекватно діяти у відомих простих ситуаціях під безпосереднім контролем. Готовність до систематичного навчання			
	Елементарні загальні знання про себе та довкілля	виконання елементарних завдань у відомих однотипних ситуаціях	ситуативна взаємодія в обмеженому колі осіб за допомогою інших	виконання завдань під безпосереднім контролем
	Розуміння найпростіших причинно-наслідкових та просторово-часових зв’язків		реагування на прості усні повідомлення	
1	Здатність виконувати прості завдання у типових ситуаціях у чітко визначеній структурованій сфері роботи або навчання. Виконання завдань під безпосереднім керівництвом. Готовність до навчання на наступному рівні			
	Елементарні фактологічні знання	виконання простих завдань за визначеними правилами та інструкціями у типових ситуаціях з використанням простих інструментів	інтеграція до соціальних груп	виконання завдань під безпосереднім керівництвом

	Розуміння найпростіших понять про себе і довкілля, основ безпечної поведінки		реагування на прості письмові та усні повідомлення	обмежена індивідуальна відповідальність формулювання елементарних суджень
2	Здатність виконувати типові нескладні завдання у типових ситуаціях у чітко визначеній структурованій сфері роботи або навчання. Виконання завдань під керівництвом з елементами самостійності			
	Базові фактологічні знання, набуті у процесі навчання та/або трудової діяльності	виконання типових нескладних завдань за визначеними правилами та інструкціями у різних типових ситуаціях з використанням інструментів	взаємодія в колективі для виконання завдань	виконання завдань під керівництвом з елементами самостійності
	Розуміння основних (загальних) процесів у навчанні та/або трудовій діяльності	оцінювання результатів виконання завдань відповідно до установлених критеріїв, застосування аргументації	продукування деталізованих усних і письмових повідомлень	індивідуальна відповідальність за результати виконання завдань у навчанні та/або трудовій діяльності
3	Здатність виконувати виробничі або навчальні завдання середньої складності за визначеними алгоритмами за встановленими нормами часу і якості			
	Загальні систематизовані знання у сфері освіти та/або професійної діяльності	виконання типових завдань у різних ситуаціях шляхом вибору і застосування основних методів, інструментів, матеріалів та інформації	здатність до ефективної роботи в команді. Сприйняття критики, порад і вказівок	самостійне виконання завдань під мінімальним керівництвом
	Розуміння основних (загальних) принципів, процесів і понять у навчанні та/або професійній діяльності	оцінювання результатів виконання завдань відповідно до критеріїв, які в основному заздалегідь обумовлені	продукування деталізованих усних і письмових повідомлень, зокрема у професійній діяльності	відповідальність за результати виконання завдань у навчанні та/або професійній діяльності

4	Здатність самостійно виконувати складні спеціалізовані виробничі чи навчальні завдання у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, зокрема в нестандартних ситуаціях			
Спеціалізовані фактологічні та теоретичні знання, набуті у процесі навчання та/або професійної діяльності	виконання складних спеціалізованих завдань, що передбачає прийняття рішень, у ситуаціях, що змінюються, зокрема в нестандартних ситуаціях	здійснення наставництва, передавання досвіду	самостійність у навчанні та/або професійній діяльності	
Розуміння принципів, методів, процесів у навчанні та/або професійній діяльності	планування власної роботи та в обмеженому контексті організація, контроль, оцінювання та коригування роботи інших	продукування складних деталізованих усних і письмових повідомлень, зокрема у професійній діяльності	відповідальність за результати навчання та/або професійної діяльності обмежена відповідальність за навчання та результати роботи інших	
5	Здатність розв'язувати типові спеціалізовані задачі в певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування положень і методів відповідної науки і характеризується певною невизначеністю умов			
Широкі спеціалізовані фактологічні та теоретичні знання, набуті у процесі навчання та/або професійної діяльності, розуміння (усвідомлення) рівня цих знань	розв'язання типових спеціалізованих задач широкого спектра, що передбачає ідентифікацію та використання інформації для прийняття рішень	взаємодія, співробітництво з широким колом осіб (колеги, керівники, клієнти) для провадження професійної або навчальної діяльності	здійснення обмежених управлінських функцій та прийняття рішень у звичних умовах з елементами непередбачуваності	
	планування, зокрема розподіл ресурсів, аналіз, контроль та оцінювання власної роботи та роботи інших осіб		покращення результатів власної навчальної та/або професійної діяльності і результатів діяльності інших здатність до подальшого навчання з	

				деяким рівнем автономності
6	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов			
	Концептуальні знання, набуті у процесі навчання та професійної діяльності, включаючи певні знання сучасних досягнень	розв'язання складних непередбачуваних задач і проблем у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання, що передбачає збирання та інтерпретацію інформації (даних), вибір методів та інструментальних засобів, застосування інноваційних підходів	донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень та власного досвіду в галузі професійної діяльності	управління комплексними діями або проектами, відповідальність за прийняття рішень у непередбачуваних умовах
	Критичне осмислення основних теорій, принципів, методів і понять у навчанні та професійній діяльності		здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію	відповідальність за професійний розвиток окремих осіб та/або груп осіб здатність до подальшого навчання з високим рівнем автономності
7	Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог			
	Спеціалізовані концептуальні знання, набуті у процесі навчання та/або професійної діяльності на рівні новітніх досягнень, які є основою для оригінального мислення та інноваційної	розв'язання складних задач і проблем, що потребує оновлення та інтеграції знань, часто в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог	зрозуміле і недвозначне донесення власних висновків, а також знань та пояснень, що їх обґрунтовують, до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються	прийняття рішень у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування

	діяльності, зокрема в контексті дослідницької роботи			
	Критичне осмислення проблем у навчанні та/або професійній діяльності та на межі предметних галузей	провадження дослідницької та/або інноваційної діяльності	використання іноземних мов у професійній діяльності	відповідальність за розвиток професійного знання і практик, оцінку стратегічного розвитку команди здатність до подальшого навчання, яке значною мірою є автономним та самостійним
8	Здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики			
	Найбільш передові концептуальні та методологічні знання в галузі науково-дослідної та/або професійної діяльності і на межі предметних галузей	критичний аналіз, оцінка і синтез нових та складних ідей	спілкування в діалоговому режимі з широкою науковою спільнотою та громадськістю в певній галузі наукової та/або професійної діяльності	ініціювання інноваційних комплексних проектів, лідерство та повна автономність під час їх реалізації
		розроблення та реалізація проектів, включаючи власні дослідження, які дають можливість переосмислити наявне та створити нове цілісне знання та/або професійну практику і розв'язання значущих соціальних, наукових, культурних, етичних та інших проблем		соціальна відповідальність за результати прийняття стратегічних рішень здатність саморозвиватися і самовдосконалюватися протягом життя, відповідальність за навчання інших
9	Здатність визначати та розв'язувати соціально значущі системні проблеми у певній галузі діяльності, які є ключовими для забезпечення стійкого розвитку та вимагають			

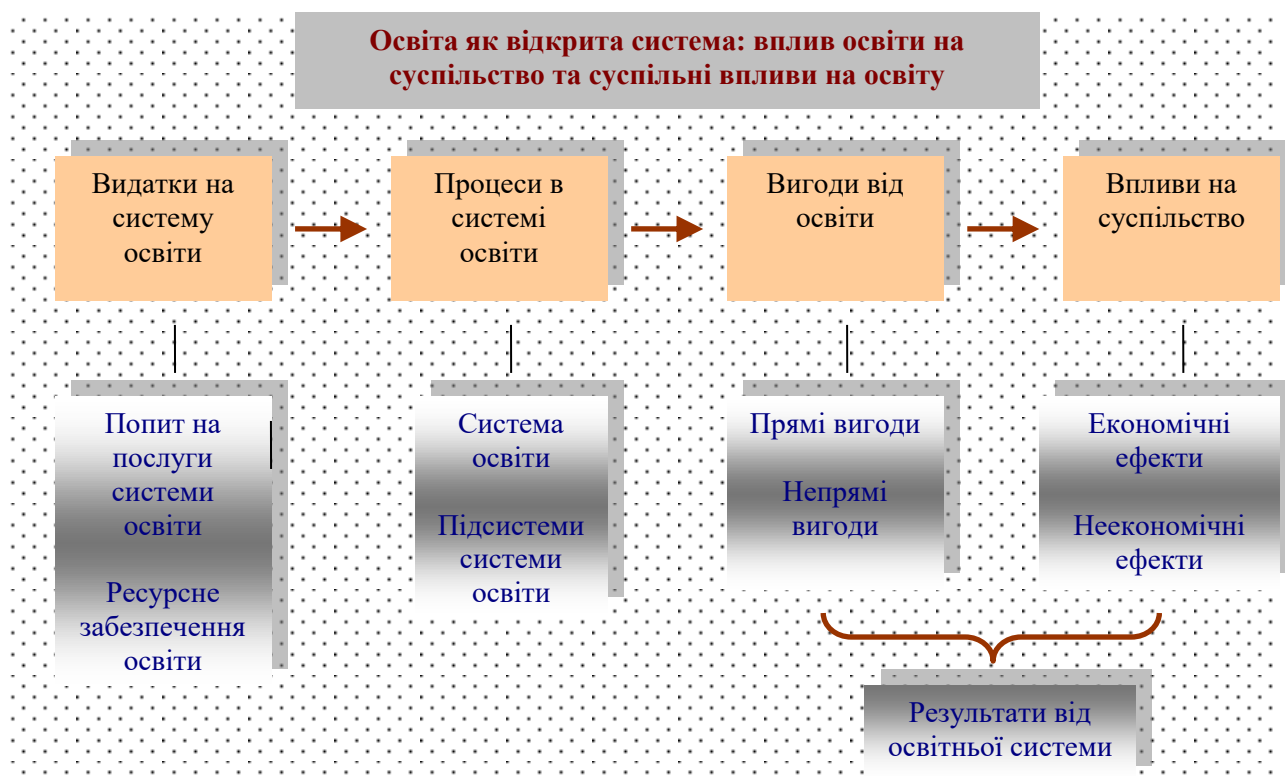
створення нових системоутворювальних знань і прогресивних технологій			
Нові концептуальні та методологічні знання в певній та суміжних галузях науково-дослідної та/або професійної діяльності, які набуті на основі особистого комплексного дослідження та є основою для відкриття нових напрямів і проведення подальших досліджень	критичний аналіз комплексних проблем, синтез нових складних ідей, зокрема у міждисциплінарних сферах розроблення та реалізація комплексних проєктів, як правило, у рамках власної дослідницької школи, які дають змогу глибоко переосмислювати наявне і забезпечувати вагомий приріст нового системного знання та/або модернізації професійної практики, та розв'язання складних соціально значущих проблем з використанням дослідницько-інноваційних методів	лідерство, вільне компетентне спілкування в діалоговому режимі з широким колом фахівців, зокрема найвищої кваліфікації, та громадськістю в певній галузі наукової та/або професійної діяльності	ініціювання оригінальних дослідницько-інноваційних комплексних проєктів, спрямованих на розв'язання складних соціально значущих проблем, лідерство та автономність під час їх реалізації глибоке усвідомлення та відповідальність за наукове обґрунтування стратегічних рішень, достовірність прогнозування розвитку суспільства безперервний саморозвиток і самовдосконалення, відповідальність за розвиток інших, зокрема в межах власної дослідницької школи

НРК призначена для використання органами виконавчої влади, установами та організаціями, що реалізують державну політику у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудових відносин, навчальними закладами, роботодавцями, іншими юридичними і фізичними особами з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій.

Отже, глобалізм, що несе в собі як позитивні, так і негативні наслідки для всіх країн і народів, гостро поставив питання про зміну освітньої політики, модернізацію системи освіти у відповідь на виклики часу. Потенціал національної системи освіти повинен бути використаний для консолідації українського суспільства, збереження єдиного соціокультурного простору країни, упередження етнонаціональної напруженості й соціальних конфліктів на засадах пріоритету прав особистості, рівноправності національних культур та конфесій. Модернізована українська освіта повинна зіграти ключову роль у збереженні нації, її генофонду, забезпеченні сталого, динамічного розвитку громадянського суспільства, збереження і примноження культури. Освіта в умовах глобалізації повинна

проявити свою значущість у формуванні сучасної української політичної нації на національній самоідентичності.

8.6. Освіта як відкрита система: виклики і перспективи. Система освіти формується, змінюється і розвивається як відкрита, складна, цілісна й динамічна структура. Основною властивістю будь-якої системи, що забезпечує її життєздатність, є цілісність, яка розглядається як загальна властивість, що характеризує високий рівень інтегрального розвитку та його компонентних зв'язків, а також здатність системи продукувати нові інтегральні якості, не притаманні окремим її компонентами. Чим вищим є ступінь інтеграції складників системи освіти, тим більш вона є ефективною та результативною. Відкрита система освіти покликана забезпечити особі можливість безперервного здобуття освіти; право особистості на вільний доступ до освіти і вільне призупинення навчання на будь-якому етапі й ступені освіти; готовність особистості до постійного самовдосконалення; на освоєння нових сфер освітньої та професійної діяльності. Відкритість системи освіти передбачає взаємні впливи між системою і зовнішнім середовищем, суспільством, соціальне партнерство освіти з центральними та місцевими органами державної влади та місцевого самоврядування, громадянським суспільством, різними спільнотами, іншими закладами освіти.

Відкритість освітньої системи також проявляється у її здатності гнучко реагувати на мінливі соціально-економічні реалії й відповідні їм індивідуальні та групові освітні потреби і запити, у забезпеченні рівного доступу до освітніх ресурсів упродовж всього життя, у якості,

обсягах і номенклатурі освітніх послуг. Система освіти, обмінюючись інформаційними, матеріальними і людськими ресурсами, взаємодіє із соціальним середовищем, сприймає та інтерпретує у своїх змінах процеси, що відбуваються в суспільстві; система освіти і суспільство є взаємопов'язаними, коеволюціонуючими* системами.

Відкритість системи освіти, з одного боку, створює розмаїття інтересів, звернених до освіти від держави і суспільства. З іншого боку, в системі освіти створюється різноманітність форм навчальної діяльності, що забезпечує формування нового змісту як відповіді на потреби сьогодення, так і на перспективні виклики. Відкритість робить систему освіти здатною не тільки сприймати новаційні тенденції ззовні, з боку зміненого суспільства, але й зустрічати цей зовнішній вплив, змінювати сформовані, але застарілі форми викладання навчальних дисциплін і управління освітнім процесом. Ці внутрішні потреби відіграють визначальну роль у розвитку і закріпленні новаторських тенденцій в освіті. Вони часто оформляються у різноманітних методиках і програмах, нових формах організації навчальної діяльності. Це дозволяє не тільки відгукнутися на зміни у суспільстві та підготувати учня і студента до життя у таких змінах, але також створити переважну орієнтацію на забезпечення умов для розвитку особистості й розкриття різноманіття її можливостей. Таким чином, відгукуючись на розмаїття дійсності, освіта сама перетворилась на внутрішньо різноманітну систему, а відтак у згаданому контексті варто говорити про сферу освіти.

Сфера освіти – відкрита, вона здатна до самопізнання, кількісного і якісного збагачення, перетворення. Така система детермінована зовнішніми обставинами соціально-економічного та соціально-культурного походження і сама детермінує ці обставини. Сфера освіти функціонує і розвивається у певному соціокультурному середовищі, яке, з одного боку, призводить до трансформації мети освіти, а з іншого – створює передумови для подальшого розвитку. Рівень економічного розвитку, науково-технічний прогрес, культурне і політичне середовище або стимулюють, або гальмують розвиток сфери освіти, яка покликана сприяти реалізації основних завдань соціально-економічного та культурного розвитку суспільства, залучати людину до активної діяльності в різних сферах економіки, культури, політичного життя держави і т.д.

Входження освіти України як рівноправного партнера до світової освітньої системи - це мета, яка зумовлює здійснення реформування суспільства й піднесення міжнародного авторитету держави. Широке звернення до світового культурного надбання має стати для українців і найбільш надійним способом утвердження національної самобутності, реалізації національної ідеї та формування стратегії розвитку держави на основі єдності, духовності,

* *Коеволюція* – механізм взаємообумовлених змін елементів, складових цілісної системи, що розвивається

моралі та ментальності народу. Саме ці засади можуть стати основою побудови громадянського суспільства в Україні, яке забезпечить добробут нації, створить сприятливі умови для розвитку майбутніх поколінь на основі культури, мови, духовності та освіченості. Саме тому концепція глобальної освіти повинна стати складовою трансформації суспільства в Україні.

8.7. Суперечності глобального освітнього простору. Становлення глобального освітнього простору в сучасному світі відбувається суперечливо, у зіткненні, зокрема інтеграційних і дезінтеграційних процесів. У ХХІ ст. народи з високим рівнем освіти стали більш конкурентоспроможними, але при цьому також ще більш взаємозалежними. Їх майбутнє все більше залежатиме як від знань, умінь і винахідливості, власної системи освіти, так і від глобальних процесів в освіті. Глобалізація освіти створює, з одного боку, для національних освітніх систем нові можливості, а з іншого – породжує труднощі. Можливості, створювані глобальними процесами, будуть актуалізовані національними системами освіти за умови, якщо вони будуть динамічно реагувати на загальносвітову кон'юнктуру. За інших умов світ буде ставати все більш нерівним, поляризованим і конфліктним.

По-перше, глобальний освітній простір є багатогранною комбінацією безлічі процесів, які включають в себе не тільки зміни, які випливають з новітніх інформаційних технологій і відкриття ринків, але також супроводжується звуженням простору, скорочення часу і розмиванням кордонів в освіті.

По-друге, ці глобальні процеси не тільки зробити планетарну спільноту більш мультикультурною з активною взаємодією між різноманітними культурними групами, але вони змушують переглядати освітні пріоритети у бік забезпечення безконфліктного співжиття носіїв різних культурних ідентичностей. Очевидно, що освіта повинна сприяти взаєморозумінню і терпимості між усіма народами, расовими або релігійними групами.

У той же час, *по-третє*, немає сумнівів, що долі людей, культур і країн все більшою мірою формується під впливом рішень і дій глобальних гравців, які неохоче зважають на інтереси держав, що не належать до геополітичних «важковаговиків».

По-четверте, глобалізація несе з собою поєднання можливостей і загроз для кожної нації, культури і сфери освіти. З одного боку - зняття бар'єрів і новітні технології, створення нових можливостей для міжкультурного обміну та діалогу, але з іншого боку - небезпека нового глобального імперського режиму, в якому політичні, економічні, освітні та культурні контакти відбуватимуться в односторонньому порядку з перевагами для великих країн. Якщо вони вирішать, що це в їх інтересах, то глобальні сили можуть сприяти підриву основних

цінностей сфери освіти окремої країни, необхідних для технологічного прогресу, соціальної згуртованості та національної ідентичності.

Результати, можливості й вигоди глобалізації поширюються нерівномірно і несправедливо-концентрація влади і багатства в обраних групах людей, націй і корпорацій і маргіналізація інших. У той час як глобалізація відкриває двері для дуже мобільних, висококваліфікованих міжнародних еліт, вона, здається, закриває їх для багатьох інших, які прагнуть уникнути загрози опинитися на узбіччі прогресу, але є недостатньо потужними, щоб диктувати свої стандарти. Крім того, відомо, що освіта може бути ключем до боротьби зі злиднями, але вона ж стає першою жертвою, коли національні ресурси скорочуються й постає питання про «економію бюджету».

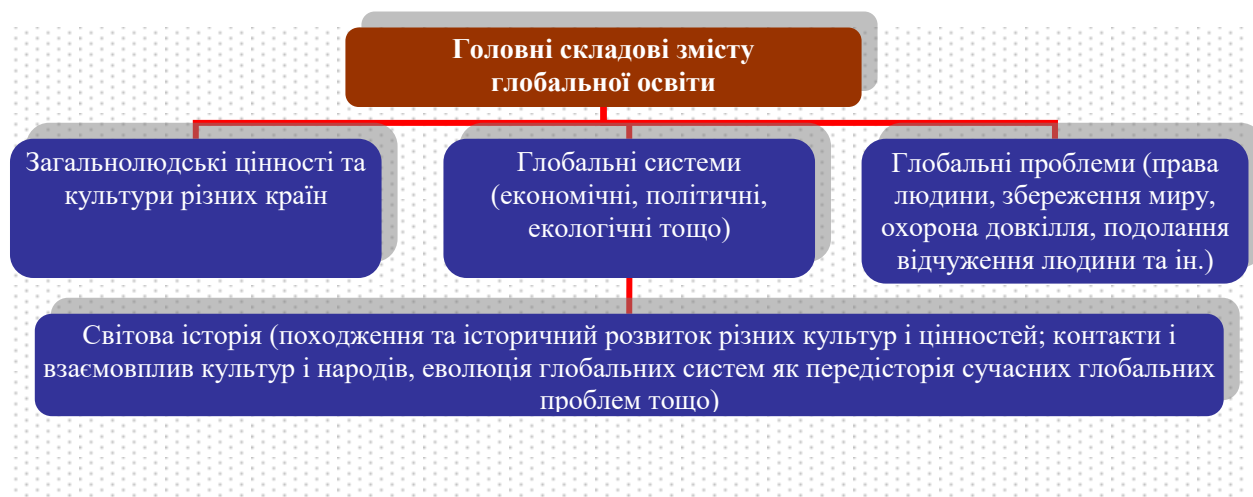
Значущою для сучасної освіти є проблема: «вчитель - учень», що також має цивілізаційне заломлення. Свої витоки вона бере в гносеологічних «суб'єкт-об'єктних» відносинах між учасниками освітнього процесу. Хто є справжнім суб'єктом навчального процесу? Як вийти від авторитарних традицій, що перетворюють вихованця в просту посудину знань і моральних цінностей? Як перейти від учня (студента)- реципієнта і ретранслятора інформації до діяльного й активного пізнавального суб'єкта? Яке місце в сучасній освіті належить педагогіці співробітництва? Ці та інші питання, зокрема взаємодія носіїв різних релігійних і світоглядних цінностей, є атрибутом освіти в глобалізованому світі.

Так, «західний» шлях цивілізаційного розвитку, в тому числі європейські педагогічні традиції, які на даному етапі глобалізації вважаються кращими, можуть виявитись безперспективними вже в осяжному майбутньому в умовах геополітичного зіткнення західної, східноєвропейської, китайської, мусульманської, індуїстської й інших культурних та освітніх традицій. Результат особливо гострого протиборства Заходу проти «не-Заходу», а конкретніше – проти ісламського і китайського світів. Близькість ціннісних орієнтацій двох останніх між собою у кілька разів перевершує ступінь схожості культурних ідеалів кожного з них з європейськими, що навряд чи є втішним для духовних домагань Західної цивілізації. Все більш очевидним є те, що для формування єдиного освітнього простору багатьох регіонів педагогіка і філософія освіти повинні орієнтувати школу на відмову від таких західних цінностей як абсолютизація ролі раціонального та розуму в духовному житті, пріоритет практичного успіху в діяльності людини, переоцінка особистісної свободи і відповідним чином витлумачити ідеали гуманізму та інші, які нині і на Заході відходять на другий план, а в східноєвропейських, переважно православних, мусульманських і далекосхідних культурах ніколи не були первинними цінностями.

В умовах все більш плюралістично сформованої суб'єктності створюється ситуація вільного підбору відповідного спектру культурно-освітніх ідеалів цілих народів. І тут на передній план виходить методологічне відстоювання ними справді перспективних, а не будь-яких, лише тому, що вони «свої», гуманітарних цінностей і педагогічних ідеалів. Ця проблема – одна з ключових у пошуках освітнього базису, адже, наприклад, релігійні цінності можуть задавати абсолютно різні вектори розвитку систем сучасної освіти в тому чи іншому регіоні, що, безумовно, позначається на всьому процесі становлення глобального освітнього простору.

Глобалізація світу є об'єктивним процесом, протистояти якому намарно. Але наслідки глобалізації, у тому числі й в освіті, для різних країн і регіонів вже є і будуть у майбутньому нерівнозначними. Одна лише сфера освіти, хоча б якою прогресивною вона була, неспроможна замінити індустріальну ціннісно-світоглядну парадигму на людинобіосфероцентричну, що враховувала б потреби існування людини як такої, а також життєво важливе значення збереження довкілля. Для вирішення цього завдання насамперед необхідно сформувати свідомість імперативу глобальної солідарності. Набуття освіти в навчальних закладах та самоосвіта, а також поживлення поступу сучасних ідей сприяють реалізації цієї мети. З огляду на це, в сучасній педагогіці розроблено ряд пріоритетних концепцій, спрямованих на розв'язання проблеми задоволення освітніх і культурних запитів людей: освіта в ім'я миру і розвитку, інтеркультурна освіта й виховання, громадянська освіта, теорія полікультурного виховання, «освіта для розвитку» тощо.

Концепція глобальної освіти виникла в США і стала поширюватись у багатьох країнах світу у 80-х роках ХХ ст. Сутність глобальної освіти полягає у підготовці молоді до корисної та ефективної діяльності в суспільстві й у світі, що постійно змінюється. Основними положеннями цієї концепції є пріоритет загальнолюдських цінностей, необхідність виховання у молоді комунікативних навичок та вмінь, формування планетарного мислення, розуміння та відчуття особистості як невід'ємної частки єдиного та взаємозалежного світу.

У реалізації концепції глобальної освіти розвинуті країни вже нагромадили певний досвід, який може бути використаний у процесі трансформації української освіти. Зокрема, у Британському навчальному плані втілено такі галузі глобальної освіти, як освіта для громадян (місцево-глобальна), освіта щодо захисту довкілля, освіта для підтримки розвитку суспільства, освіта щодо міжнародного взаєморозуміння, освіта, що ґрунтується на нових інформаційних технологіях. У Франції головною метою є виховання та підготовка вірцевих груп учнів з раннього віку з певними професійними здібностями, щоб після закінчення школи вони могли отримати професійний сертифікат. В Італії розрізняють мету та завдання для початкової та середньої школи. Так, освіта у початковій школі має сприяти розвитку індивідуальності учня й надавати особливого значення взаємодії між родиною та громадою. Метою ж середньої освіти є навчити учнів бути дорослими й почуватися громадянами країни та світу. В Іспанії навчальний план ставить за мету якнайповніший розвиток особистості учня. Глобальна освіта повинна дати йому знання основних прав і громадянських свобод, виховати толерантність, спроможність жити за демократичними принципами, допомогти набутти навичок роботи за наявними технологіями, підготуватись до професійного життя, до активної участі в соціальному та культурному житті країни, здобути знання про багатомовність та багатокультурність Іспанії.

Досить загального погляду на складові глобальної освіти, щоб помітити її зв'язок не лише з глобальними проблемами, але й з такими факторами розвитку сучасного суспільства, як його трансформація та реорганізація. Ряд базових принципів філософії глобальної освіти вже був реалізованим у постнацистській Німеччині після Другої світової війни. Перебудова індивідуальної свідомості німців відбувалась шляхом реалізації освітньої політики «подолання минулого» із суворим дотриманням орієнтації країни на загальнолюдські цінності та досягнення світової культури.

Глобальна освіта нерозривно пов'язана із загальним контекстом інформаційної доби зі всіма її недоліками. Так, комп'ютерна і телекомунікаційна технологія часто звужують коло особистих живих контактів і роблять відносини між людьми відстороненими. Виникає ситуація, коли людина не може відрізнити оточуючу її реальність від того світу ефемерних цінностей та образів, що виникають завдяки вторгненню в життя ЗМІ та поп-культури. У зв'язку з інформаційною революцією, яка охопила всю планету, можемо говорити не лише про homo educatus, але також і про homo informaticus як про біологічне творіння з одним лише інформаційним інтелектом, позбавлене емоцій і душі. Сучасна цивілізація сформувала людину як масового споживача, що проявляється у стандартизації життя, у її однобічності, шаблон нових думок, будівель, одягу і зразків для наслідування. Постійне збільшення

лавинних потоків робить тиск на психіку особистості, тому не спрацьовують механізми психологічного захисту і знижується поріг критичного сприйняття інформації.

Інтенсифікація глобальних інформаційних потоків неминуче породжує діалектичну суперечність між тим, що людина знає, і тим, що вона повинна пізнати. Основним виміром і, разом з тим, основним важелем стає розвиток особистості, власне людський розвиток. Інформаційний тиск на людину породжує складні світоглядні й почасти психологічні трансформації у свідомості людини. З цієї причини, з одного боку, освіта повинна мати випереджальні орієнтири, враховувати не лише нинішні реалії, а й майбутні тенденції світової науки, громадянського суспільства, можливостей співжиття в інтегрованому світі; з іншого – особистість інкорпорується в інформаційно-насичений соціум та відстоює свою національну, духовну, світоглядну автентичність. При цьому освіта залишається важливим чинником для об'єднання континенту, процесу зближення культур, реалізації ідеї розумової побудови держави.

Україна нині також стоїть перед необхідністю реалізації політики «подолання минулого» в усіх сферах життєдіяльності загалом і в галузі освіти, зокрема. Головним орієнтиром цієї політики має стати спрямування уваги на людину й культуру. Водночас широке звернення до світового культурного надбання має стати для українців як політичної нації і найбільш надійним способом утвердження національної самобутності, реалізації національної ідеї та формування стратегії розвитку держави на основі єдності, духовності, моралі та ментальності народу. Саме ці засади можуть стати основою для інтеграції української освіти до глобального освітнього простору, створять сприятливі передумови для розвитку майбутніх поколінь на основі культури, мови, духовності та освіченості. Відтак концепція глобальної освіти повинна стати складовою трансформації суспільства в Україні.

Отож, беручи до уваги тенденції у розвитку сучасного світу, глобальна освіта покликана сформулювати такі позитивні якості індивіда, як зрілість, самоконтроль, готовність до відповідальності, вміння подолати розчарування, здатність до критики й самокритики тощо. Під цим кутом зору сучасна глобальна освіта відповідає не лише науковим нормам, але й вимогам загально визнаної демократичної культури. Глобальна освіта – це відповідь філософії освіти і педагогіки на виклики часу. Вона покликана допомогати людям зрозуміти їх сутність і сприяти вирішенню глобальних проблем, які потребують нагального розв'язання. При цьому ряд питань, пов'язаних із процесами глобалізації, акцентовано звернені до сучасної освіти, адже завдяки її функціонуванню діти й дорослі сприймають рівність як основу суспільного устрою, засвоюють принцип поваги до інших культур та рас, відкидають насильство, примус та репресії як контролюючі соціальні механізми.

Глобалізація освіти веде до її певної інтернаціоналізації, тобто визначення змісту знань, які належить передавати, стандартизації знань, формування спорідненої системи цінностей.

Питання для самоконтролю

1. *Проаналізуйте* основні тенденції розвитку сучасної освіти. *Висловіть свою думку* щодо необхідності зниження віку, з якого починається обов'язкова освіта, та збільшення строків навчання.

2. *Поміркуйте*, чому сучасна освіта вже не задовольняє потреби розвитку науки і суспільства в цілому.

3. *Розкрийте суперечність*, яка існує між необхідністю реалізовувати ідею елітарної освіти та потребами суспільства й особистості в масовій освіті.

4. *Обґрунтуйте* необхідність освіти впродовж життя. *Спробуйте сформулювати* власну освітню траєкторію на найближчі 5 років. *Спрогнозуйте*, які знання, де і як Ви будете здобувати.

5. *Проаналізуйте* виклики та загрози, що постали перед сучасною освітою. *Поясніть* причини їх виникнення.

6. *Проаналізуйте* кваліфікаційні рівні НРК. *Визначте* свій фактичний кваліфікаційний рівень.

7. *У чому, на Вашу думку*, відмінність між homo educatus та homo informaticus; між суспільством знань / суспільством освічених людей та інформаційним суспільством ?

Література

1. Альтбах Ф. Дж. Влияние глобализации на высшее образование / Ф. Дж. Альтбах // Экономика образования. – 2009. – № 2. – С. 83 – 86.

2. Андрущенко В. П., Образовательная политика (обзор повестки дня) / В. П. Андрущенко, В. Л. Савельев. – К.: МП «Леся», 2010. – 404 с.

3. Квієк М. Університет і держава: вивчення глобальних трансформацій / М. Квієк ; [пер.з англ. Т. Цимбала]. – К.: Таксон, 2009. – 380 с. – Бібліогр.: С.319 – 371.

4. Коменский Я. А. Пампедия // Коменский Я. А., Локк Дж., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / Сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. – М.: Педагогика, 1988 – 416 с. – (Б-ка учителя). – С. 107 – 137.

5. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / В. Г. Кремень. – К.: Грамота, 2007. – 576 с

6. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В. Г. Кремень. – [2-е вид.]. – К.: Т-во «Знання» України, 2010. – 520 с.

7. Огнев'юк В. О. Освіта у вимірі сучасної демографії / В. О. Огнев'юк // Педагогічна і психологічна науки в Україні. Збірник наукових праць до 15-річчя АПН України у 5 томах / Том 1. Теорія та історія педагогіки. – К.: «Педагогічна думка», 2007. – 360 с. – С.136 – 150.
8. Сисоєва С. О. Освіта як об'єкт дослідження / С. О. Сисоєва // Шлях освіти: науково-методичний журнал. – К.: Міністерство освіти і науки України, Національна академія педагогічних наук України, Асоціація працівників гімназій і ліцеїв України. – 2011. – № 2 – 48 с. – С. 5 – 11.
9. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні / К. Д. Ушинський // Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / [упоряд. О. О. Любар; за ред. В. Г. Кременя]. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. – 766с. – (Вища освіта ХХІ століття). – С. 224 – 234.
10. Освітологія: витоки наукового напрямку: Монографія / За ред. В. О. Огнев'юка; Авт. кол.: В. О. Огнев'юк, С. О. Сисоєва, Л. Л. Хоружа, І. В. Соколова, О. М. Кузьменко, О. О. Мороз. – К.: ВП «Едельвейс», 2012. – 336 с.